

בקעת קנאים

תקציר

מזרחית לערד קיימים מספר מקבצי בניה בדואית בלתי חוקיים, באזור 'בקעת קנאים'. התיישבות זו נמצאת מחוץ לאזור בו הותרה ההתיישבות הבדואית, חלקה יושב על שטחי אש ושמורות טבע ולהתיישבות זו יש פתרון מוצע ביישוב מוסדר. יש לאכוף את הבניה הבלתי חוקית בשטח זה, במתווה של אכיפה תומכת הסדרה.

רקע

לאורך אלפי שנים, נדדו בדואים במרחב שבין ערב הסעודית, חצי האי סיני וארץ ישראל. לרוב, לא נקשרו הנוודים לטריטוריה מסוימת, והם נדדו בטווח שבין קילומטרים ספורים לאלפי קילומטרים. יחסי כוחות בין שבטיים שנקבעו במלחמות פנימיות על מקורות מים, שטחי מרעה ודרכי מעבר, יצרו מאזן פנים-חברתי שקבע את גבולות הגזרה הכלליים של כל מטה (שבט על הכולל כמה שבטי משנה).

כך התנהלו הבדואים עד ראשית המאה ה-20, תחת כל הגורמים ששלטו במרחב. בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, השלטון העות'מאני החל בניסיון להעביר את הבדואים ממצב של נוודות לחיי קבע, במטרה להשיג פיקוח ושליטה באוכלוסיה מבודדת ועצמאית זו. לשם כך, הקימו העות'מאנים את העיר באר שבע, עודדו את הבדואים להתיישב בה והחלו להתערב בסכסוכי שבטים ולהטיל מיסים. התיישבות הקבע, בשילוב עם הגירה של פלאחים מצריים לאזור, הובילה לתחילתה של עבודה חקלאית, מלבד המרעה המסורתי. כך היה המצב גם בתקופת המנדט הבריטי, שמיסד את נושא המיסים והכניס את הבדואים להליכי

רכישת ומכירת קרקעות. חפירת בארות על ידי בדואים הגבירה את העיסוק בחקלאות וממילא הפחיתה את הנדידה והמרעה.

במהלך מלחמת השחרור, לחמו מרבית השבטים הבדואים נגד כוחות המגן העבריים והיתר שמרו על ניטרליות או סייעו ליהודים. במהלך המלחמה עזבו רבים מהבדואים את הנגב וחלקם גורשו לאחר שהם לחמו נגד ישראל. לקראת סוף המלחמה, פנו שיח'ים בדואים לגורמי השלטון הישראליים בבקשה לשוב ולהתיישב בנגב. בשונה מהמדיניות בשאר הארץ, בנגב התירה הממשלה לכ-10,000 בדואים לשוב ולהתיישב באזור מוגדר. אזור זה מכונה "אזור הסייג" – שטח המשתרע על כ-1.1 מיליון דונם בין דימונה, ערד ובאר שבע.¹

בקעת קנאים

ב-20-10 השנים האחרונות, החלה להתפתח התיישבות בדואית מחוץ לאזור הסייג, באזור שנקרא 'בקעת קנאים' צפונית מזרחית לערד. באזור הסייג, בגלל האישור הישראלי להתגורר בו ובגלל שההתיישבות בו קיימת מקום המדינה, ניתן לומר שקיימת 'התיישבות היסטורית'. לעומת זאת, בבקעת קנאים אין עדות להתיישבות היסטורית, וכאמור היא התחילה רק בעשורים האחרונים.² העובדות הללו ידועות ומוכרות לגופי האכיפה הישראליים, ולכן הם התייחסו לנושא ב'תוכנית המיקודים'.

תוכנית המיקודים

ביוני 2023, גיבש שר התפוצות והמאבק באנטישמיות, עמיחי שיקלי (ליכוד), "תוכנית לקידום הסדרת ההתיישבות בנגב לשנים 2023-2025" [תוכנית המיקודים].³ תוכנית זו נועדה לתכלול את פעולות כלל משרדי הממשלה הרלוונטיים בנוגע לאכיפת הסדרת ההתיישבות הבדואית בנגב, ולמקד את המאמץ באזורים מסוימים עליהם יינתן דגש של

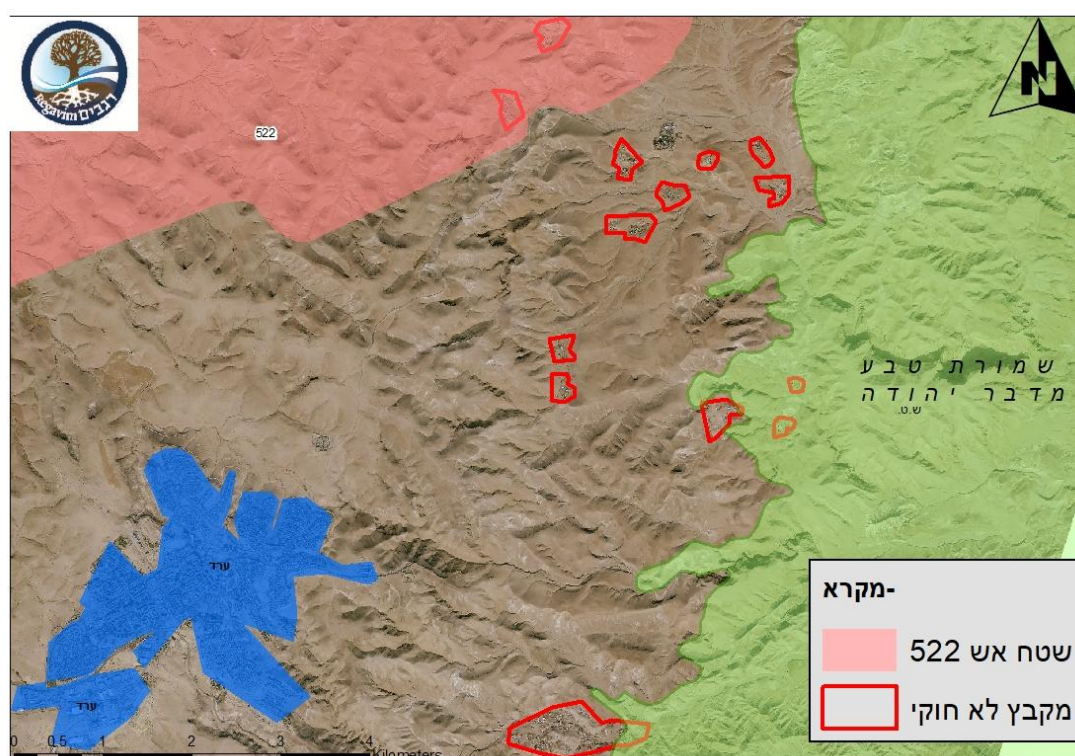
¹ להרחבה ולמקורות נוספים ראה: אדמוני, י' ובנימין, א' (2022). נגב הולך לאיבוד: דו"ח קרקעות הנגב 2005-2021. רגבים. <https://did.li/liXgT>

² לגבי השאלה מתי התחילה ההתיישבות בבקעת קנאים, ראה: מדינת ישראל נ' אלכמאיסה ואח' (2024). ת"א 45811-03-22 (שלום ב"ש). (מערכת בתי המשפט, 20.06.2024). <https://did.li/l73ZH>. עמדת התביעה מגובה בתצלומי אוויר התומכים בטענה שההתיישבות בדואית רציפה בבקעת קנאים החלה סביב שנת 2005, ואילו עמדת השופט שניתן להניח שההתיישבות החלה כבר במהלך שנות ה-80 לא מוכרחת מהעדויות.

³ משרד ראש הממשלה, מזכירות הממשלה. (30 ביוני 2023). החלטה 704/בדו/2: תוכנית לקידום הסדרת ההתיישבות הבדואית בנגב לשנים 2023-2025. <https://did.li/SV3ZH>

הסדרה מצד אחד ואכיפה מצד שני. אחד האזורים אליהם מתייחסת תוכנית המיקודים הוא בקעת קנאים, כאשר הסדרת ההתיישבות מתוכננת במרעית, מערבית לערד.

מלבד העובדה שההתיישבות הבדואית בבקעת קנאים היא התיישבות צעירה והיא ממוקמת מחוץ לגבולות הסייג, ישנה סיבה נוספת להתמקדות באזור זה – חלק ממקבצי ההתיישבות ממוקמים בשטחי אש ובשמורות טבע. העזר המצורף מציג את ההתיישבות הבדואית בשטחי אש ובשמורות טבע בבקעת קנאים:

עוד לפני תוכנית המיקודים, דרשה המדינה לפנות את אחד מהמקבצים הבלתי חוקיים בבקעת קנאים, ובית המשפט פסק בשנת 2024 שיש לפנות אותו עד סוף יוני 2026⁴. התושבים עתרו לבית המשפט המחוזי, ודיון בנושא אמור להתקיים בקרוב.

סיכום והמלצה

אם כן, ההתמקדות במקבצים אלו חשובה ממספר סיבות:

⁴ מדינת ישראל נ' אלכמאיסה ואח', 2024

- ראשית, התיישבות זו התבססה מחוץ לאזור הסייג. על מנת לשמור על אדמות הנגב, האינטרס של מדינת ישראל בשלב הראשון צריך להיות תיחום הפזורה באזור הסייג וממילא הגברת האכיפה כנגד בניה שמחוצה לו.
 - שנית, חלק מהמקבצים יושבים בשטחי אש ובשמורות טבע, אזורים בעלי חשיבות עליונה שיש לשמור עליהם ביתר שאת.
 - בנוסף, אלו מקבצים "טריים" יחסית, מהעשורים האחרונים לכל היותר, ולכן חשוב למקד בהם את האכיפה לפני שיהיה מאוחר.
 - כמו כן, כנגד חלקם ישנו פסק דין של בית המשפט המורה לפנותם.
 - ולסיום, למקבצי ההתיישבות הללו יש פתרון אופציונלי מוסדר במרעית. לא מדובר על הרס התיישבות ללא פתרון קצה, אלא על אכיפה תומכת הסדרה.
- לאור כל האמור, אנו ממליצים למערכת האכיפה למקד את מאמצי האכיפה באזור זה במתווה של אכיפה תומכת הסדרה, כמפורט בתוכנית המיקודים.